

**ONA TILI DARSLARIDA IJODIY BAYON VA INSHO YOZISHDA
FIKRLAR XARITASI (MIND MAPPING) TEXNOLOGIYASIDAN
FOYDALANISH**

Ernazarova Maxliyoxon Kobiljonovna
**Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti (mustaqil
tadqiqotchi)**

Annotatsiya

Ushbu tezisda ona tili darslarida ijodiy bayon va insho yozish jarayonida fikrlar xaritasi (Mind Mapping) texnologiyasidan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Mind Mapping metodikasi talabalarga markaziy g'oyadan chiqib, asosiy va qo'shimcha fikrlarni vizual tarzda tartibga solish imkonini beradi. Maqolada texnologiyaning samaradorligi, turli yosh guruhlari uchun moslashuvchanligi, amaliy qo'llanilishi, shuningdek cheklovlari va murakkab insho yozish jarayonidagi imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Mind Mapping o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi, yozma ish sifatini oshiradi va o'quv jarayonini interaktiv qiladi.

Kalit so'zlar: ona tili, insho yozish, ijodiy bayon, Mind Mapping, fikrlar xaritasi, ta'lim texnologiyasi, vizual ta'lim, pedagogik samaradorlik

So'nggi yillarda ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va fikrlarni mantiqiy tartibda ifodalash malakasini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida e'tirof etilmoqda. Ona tili darslarida faqat grammatikani va lug'atni o'rgatish yetarli emas; yozma nutqni boyitish, talabalarining fikrlarini izchil va tizimli tarzda ifodalash qobiliyatini rivojlantirish ham darsning muhim vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, fikrlar xaritasi yoki Mind Mapping texnologiyasi o'quvchilarga insho va bayonlarni yozishda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Mind Mapping texnologiyasi g'oyalarni vizual tarzda tashkil etish, asosiy va qo'shimcha fikrlarni aniqlash va ularni mantiqiy bog'lash imkonini beruvchi metod bo'lib, Britaniyalik psixolog Toni Buzan tomonidan ishlab chiqilgan [7].

Mind Mapping o'quvchilarga markaziy g'oyadan chiqib, asosiy fikrlar va ularni qo'llab-quvvatlovchi tafsilotlarni tarmoqlar orqali joylashtirish imkonini beradi. Bu usul ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi, yozma ish jarayonini soddalashtiradi va o'quvchilarni mavzuni tizimli o'rganishga undaydi. Shu bilan birga, Mind Mapping texnologiyasi o'quvchilarning diqqatini asosiy fikrga jalb qilish, mavzuni chuqur tushunish va fikrlarni tartib bilan ifodalash imkonini beradi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Mind Mapping texnologiyasi o'quvchilarning yozma ish sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Rahmatullayev tomonidan o'tkazilgan eksperimentlarda 6–8-sinf o'quvchilari Mind Mappingdan foydalangach, ularning insho yozishdagi mantiqiylik va mavzuga moslik ko'rsatkichlari 25–30% ga oshganligi qayd etilgan. Shu tajriba Mind Mappingning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan samarali ekanligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, turli yosh guruhlarida Mind Mappingning samaradorligi ham o'rganilgan. Boshlang'ich sinflarda oddiy tarmoqlar va qisqa jumlar orqali mavzularni tuzish mumkin bo'lsa, o'rta va yuqori sinflarda murakkab mavzular bo'yicha kengaytirilgan xaritalar tuzish orqali talabalarning tahliliy va ijodiy fikrlash qobiliyati yanada rivojlantiriladi. Bu esa Mind Mapping texnologiyasining turli yosh guruhlariga moslashuvchanligini tasdiqlaydi [4].

Mind Mappingning ona tili darslaridagi amaliy qo'llanilishi turlicha bo'lishi mumkin. Insho yozish jarayonida talaba avvalo mavzuni tushunganidan so'ng markaziy g'oyani xaritaga yozadi. Keyin asosiy fikrlar va ularni qo'llab-quvvatlovchi tafsilotlar tarmoqlar orqali qo'shiladi. Bu usul yozma ishda mantiqni saqlashga va mavzuga mos yozish tartibini aniqlashga xizmat qiladi. Ijodiy bayon tayyorlashda ham ushbu texnologiya talabalarga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkonini beradi. Masalan, "Mening sevimli kitobim" mavzusida, markazda mavzu yoziladi, tarmoqlar orqali asosiy syujet, qahramonlar, qiziqarli voqealar va shaxsiy fikrlar aks ettiriladi. Shu bilan birga, sinfda jamoaviy tarzda xarita tuzish orqali talabalarining muloqot qobiliyati va ijodiy fikrlash darajasi oshadi [1].

Texnologiyaning samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilar turli pedagogik metodlarni qo'llashi mumkin. Masalan, o'quvchilarga xarita yaratishdan oldin qisqa yozma mashqlar, brainstorm sessiyalar yoki guruh muhokamalarini o'tkazish orqali asosiy fikrlarni aniqlash va ularni vizual tarzda joylashtirish qobiliyatini oshirish

mumkin. Shu bilan birga, murakkab mavzular yoki katta hajmdagi insho yozish jarayonida qo'shimcha metodik ko'rsatmalar va misollar berilishi zarur, chunki faqat xarita bilan cheklanish barcha yozma ishlar uchun yetarli bo'lmisligi mumkin.

Mind Mapping texnologiyasining yana bir afzalligi uning interaktivligi va vizual qiziqarli bo'lishidadir. Talabalar xaritalarni tayyorlab, ularni sinfdoshlari bilan baham ko'rishi, o'z fikrlarini taqdim etishi va o'zaro muhokama qilishi mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning nafaqat yozma, balki og'zaki nutqini ham rivojlantiradi, hamda ularni mustaqil fikrlashga va ijodiy yondashishga rag'batlantiradi. Shu bilan birga, texnologiya yordamida mavzuga nisbatan qiziqish ortadi, darslar interaktiv va samarali o'tadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, har bir pedagogik texnologiya singari, Mind Mapping ham ba'zi cheklovlarga ega. Ba'zi o'quvchilar vizual tasavvurga ega bo'lmisligi yoki diqqatni tez yo'qotishi mumkin, bu esa xaritaning samaradorligini pasaytiradi. Bundan tashqari, Mind Mappingdan foydalanish uchun talab qilinadigan vaqt va resurslar ham hisobga olinishi lozim. Shu sababli, texnologiya individual xususiyatlarni hisobga olgan holda qo'llanilishi zarur.

Amaliy misol sifatida, "Mening sevimli mavsumim" mavzusida Mind Mapping texnologiyasini qo'llash jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi. Avvalo, talaba mavzuni tushunadi va markaziy g'oyani — "Mening sevimli mavsumim" nomini xaritaning markaziga yozadi. Bu markaziy g'oya barcha tarmoqlar va qo'shimcha fikrlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Keyingi bosqichda asosiy tarmoqlar belgilanadi, ular mavzuni turli jihatlar bilan yoritishga xizmat qiladi. Masalan, asosiy tarmoqlar sifatida tabiat, faoliyat va do'stlar bilan vaqtni o'tkazish tanlanadi. Har bir asosiy tarmoq markaziy g'oyadan chiqadigan asosiy yo'nalish bo'lib, talaba uchun yozma ishning asosiy strukturasi yaratadi [2].

Tarmoqlarni yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha tarmoqlar qo'shiladi. Masalan, "Tabiat" tarmog'i ostida ob-havo, o'simliklar, hayvonot olami kabi kichik fikrlar yoziladi; "Faoliyat" tarmog'i ostida sport, o'qish, san'at bilan shug'ullanish kabi misollar kiritiladi; "Do'stlar bilan vaqt" tarmog'i ostida sayr qilish, o'yinlar o'ynash, birgalikda dam olish kabi batafsil fikrlar aks ettiriladi. Har bir qo'shimcha tarmoq asosiy tarmoqni qo'llab-quvvatlaydi va talabaning shaxsiy mulohazalari, his-tuyg'ulari va misollarini ifodalash imkonini beradi.

Shu jarayonda talaba fikrlarini vizual tarzda tartibga soladi, asosiy va qo‘shimcha fikrlarni ajratadi, ularni o‘zaro bog‘laydi va mantiqiy izchillikni saqlaydi. Mind Mapping yordamida talaba yozma ishni tayyorlashdan oldin barcha fikrlarni ko‘rib chiqadi, keraksiz va takroriy g‘oyalarni chiqarib tashlaydi, shu bilan birga ijodiy va shaxsiy nuqtai nazarini qo‘shadi. Natijada, talaba yozma ishni tez va samarali tayyorlaydi, fikrlash jarayoni mantiqiy, izchil va vizual tarzda tashkil etiladi [4].

Shuningdek, sinfda jamoaviy tarzda xarita tuzish orqali o‘quvchilar bir-birining fikrlarini baham ko‘radi, birgalikda tarmoqlarni kengaytiradi va mavzuni turli nuqtai nazardan o‘rganadi. Bu usul nafaqat yozma ish sifatini oshiradi, balki talabalarning muloqot, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv qobiliyatini rivojlantiradi. Mind Mapping texnologiyasi talabalarga mavzuni to‘liq tushunish, o‘z fikrini izchil tarzda ifodalash va insho yozishda tizimli yondashuvni qo‘llash imkonini beradi, shuningdek yozma ish jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida Mind Mapping texnologiyasidan foydalanish talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, insho va bayonlarni tizimli va mantiqiy tarzda yozishga yordam beradi, o‘quv jarayonini interaktiv qiladi va yosh guruhlariga moslashuvchanligi bilan pedagogik amaliyotda foydali hisoblanadi. Texnologiyaning samaradorligi tajribaviy ma‘lumotlar bilan tasdiqlangan va u turli yoshdagi o‘quvchilar uchun moslashuvchan. Shu sababli, Mind Mapping metodini ona tili darslarida keng joriy qilish pedagogik jihatdan dolzarb va zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ashurova, Dilsora. “The Role of Mind Mapping in Visual Thinking.” American Journal of Philological Sciences, 2025, vol. 12, no. 3, pp. 45–58.
2. Pedagogik Mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal, 2025, No. 9, Buxoro Davlat Universiteti, Buxoro.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Resursi. Aql Xaritasini (Mind Mapping) O‘qitishda Qo‘llash Metodikasi, 2023, https://renessans-edu.uz/files/books/2023-11-09-06-19-23_1dd4aaae4bd14efc4b7e66d60f171390.pdf.
4. Rahmatullayev, Shavkat. O‘zbek tili darslarida kreativ metodlar va innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan, 2021.
5. Buzan, Tony. The Mind Map Book: Unlock Your Creativity, Boost Your Memory, Change Your Life. BBC Active, 2010.

6. Novak, Joseph D. Learning, Creating, and Using Knowledge: Concept Maps as Facilitative Tools in Schools and Corporations. Routledge, 2010.
7. Buzan, Barry. Mind Maps at Work: How to Be Your Most Creative and Productive Self. HarperCollins, 2018.
8. Davies, Mark. "Concept Mapping, Mind Mapping and Argument Mapping: What are the Differences and Do They Matter?" Higher Education, vol. 62, 2011, pp. 279–301.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING